

Hermann Zoltán

„...elősmert emeltyűje a nemzetiségnek...”

BEREGSZÁSZI *LILIOMFI* A NEMZETI SZÍNHÁZBAN

Szigligeti Ede *Liliomfi*ját még 2007-ben mutatta be a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, Vidnyánszky Attila rendezésében. A bemutatónak és a magyarországi vendégjátékoknak kedvező visszhangja volt, a *SZÍNHÁZ* is írt az előadásról (Jászay Tamás: *Színházat csinálni jó dolog-log-log*, 2007/10.). A rendezés – pontosabban a hazai színházakban szokatlan, hiperaktív mozgássorokban eljátszott, mérnöki pontosságú *coreográfia* – ma is lenyűgöző. Az október 5-én és 6-án, a pesti Nemzetiben is szünet nélkül játszott előadás sodró lendületét – köszönhetően a fegyelmezett és koncentrált színészi munkának – máig nem veszítette el. A nyár végi városmajori Színházi Szemlén is „tarolt” az előadás.

Kétségtelenül más oka is van annak, hogy a Vidnyánszky-féle *Liliomfi* miért ejti gondolkodóba, és miért ragadja meg a nézőt. Jászay Tamás vette észre, hogy a beregszásziak *Liliomfi*ja, díszletestül-jelmezestül (Olekszandr Bilozub, V. Csolti Klára), a színpadi szerepekben felvállalt ripacskodásban és a társulat folyamatos színpadi jelenlétének kollektív profizmusában, a vándorszínészet romantikus szimbólumaiban (ekhós szekér, a játszóhelyek emblémaszerű felsorolása a kocsiponyván stb.) lényegében a beregszászi, magyar nyelven játszó teátrum állandó, bizonytalan léthelyzetének színpadi adaptációja. A beregszászi *Liliomfi*ban Vidnyánszky tulajdonképpen csak felhasználja Szigligeti vígjátékát, és – a többé-kevésbé pontosan követett eredeti szöveg ellenére – nem

azt viszi színre. A beregszásziak nem a Szigligeti-darabot játsszák, hanem azt, ahogyan egy magyar, vidéki (határon túli) társulat eljátszsa, eljátszaná a *Liliomfi*t, bárhol, és a magyar színháztörténet elmúlt másfél száz esztendejében bármikor. Vidnyánszky *Liliomfi*-értelmezése ökonomikus választ ad arra a dilemmára, amit a tavaly az Örkény Színházban bemutatott, a Mohácsi testvérek által vezényelt *Liliomfi* a darab átigazításával tudott megoldani: a színészi profizmus és dilettantizmus izgalmas, színháztörténeti és „színházontológiai” problémájára.

Kényszerűségből le kell egyszerűsíteni a két koncepció összevetését, pedig hosszabb elemzést is megérdemelnének a rendezői-dramaturgiai értelmezések eltérései. Mohácsiék a színészi játék paradox megoldhatatlanságára – dilettánst *játsszani!* –, pszicho(pato)lógijára építik adaptációjukat, s kénytelenek szembenézni a Szigligeti-szöveg elavultságának értelmezéstörténeti tapasztalataival is, ezért átírják a szöveget; Vidnyánszky és egykori társulata egy előadásnyira tágitott teátrális gesztussal azonban éppen a szerepek színészi megoldhatatlanságából indul ki. A színészi játék lélektani árnyatlansága nagyon fontos eleme a Vidnyánszky-adaptációnak, sőt, a karakterszínészi klisék nála jelképszerűek, éppen ennek a szimbolizmusnak az érdekében mond le a rendező a Szigligeti-szöveg

átírásáról. (A beidézett szövegek, ki-
szólások stb. csak izgalmas kom-
mentár-felhőbe burkolják a dráma-
szöveget.) A Szigligeti-textus elavu-
lásával a beregszásziak előadása úgy
néz szembe, hogy – szemben Mo-
hácsiék verziójával – a szöveghez
való ragaszkodással növeli a gros-
teszkig a *ripacs* és *színész* közötti
kontrasztot. Vidnyánszky megol-
dása előtt kétségkívül kalapot kell
emelni.

Ugyanakkor éppen az októberi
nemzetibeli előadások kapcsán va-
gyok kénytelen rögzíteni azt, hogy
valami mégis megváltozott, hogy a

Jelenetek a *Liliomfiből*

beregszásziak előadása valami mi-
att mégsem működik. Ennek ket-
tős okát látom: az egyik az előadás
szimbolikus kontextusának vissza-
vonhatatlan megváltozásához köt-
hető; a másik alighanem csak ese-
ti: a Nemzeti színpada, színházi tere
ugyanis, különös módon, alkalmat-
lan arra, hogy ezt a színházi inten-
zitást elviselje.

Kezdjük ez utóbbival. A Nemze-
ti Színház jelenlegi darabínségé-
ben – a sajtónyilatkozatok szerint
januártól számíthatunk a teljes, ön-
álló műsorrendre – aligha véletlen,
hogy az igazgató éppen egy sikeres

régi produkcióját hívja meg új színházába. Büntetlenül azonban nem
lehet bármilyen produkciót feltenni a Nemzeti színpadára; az október
6-i előadás ugyanis – hozzáteszem: kár érte – bizonyította, hogy igazak a
Nemzeti csapnivaló akusztikájáról szóló mendemondák: a *Liliomfi* kore-
ográfiája – és általában véve, a kezdetlegességet imitáló, egyszerű, amúgy
hibátlanul is működni képes, szimbolikussá átlényegülő eszközei –,
a színpadi beszéd és a dialógusokat ellenpontozó és aláfestő kórus és
élezeni kíséret akusztikai egyensúlya tökéletesen felborult.

Hangmérnök legyen a talpán, aki ennek okát megfejti. A darabot a
konceptió szerint „unplugged” kell játszani, és talán az okozza a bajt,
hogy a díszlet nem segít, és az üres, hátsó térbe nem lehet hangterelőket
állítani – mert amúgy telitalálat az üres, szélteben és mélységében vég-
telenné, idegenné tágított, sötét színpad közepén álló ponyvás szekér,
ami néha Kamilla kisasszony két szobájává, néha Kányai fogadójának
ebédlőjévé változik stb. A színészek és a kórus-zenekar „beállításait” –
hogy ki milyen irányba beszéljen, a zenekar például mindig szélén áll –
nem igazították a terem adottságaihoz. Az erkély első sorában ülve még
olyan meglepetés is ért, hogy a tőlem jobbra, a színpad előterében álló
színész hangját a bal oldalról adta vissza a terem. Sajnos tény, hogy a
Nemzetiben a próbáknak kell biztosítaniuk egy olyasfajta „üzemszerűsége-
t”, ami a több hónapos próbafolyamatok során „kalibrálja” az előadá-
sok hangzásának egységét is, és – szégyen, nem szégyen – szükség ese-
tén igénybe kell venni a színház hangtechnikai arzenálját. Most már
látszik – illetve hallatszik –, hogy az igazgatóváltás előtti team erre oda-
figyelt. Hogy a beregszásziak *Liliomfi*jának néhány próbás nemzetibeli
színpadra állításánál érzékelhették a problémát, az a zenei bejátszások-
kor – amelyeket nem a színpadon álló gramofon tölcseréből, hanem a
színházi hangrendszerből hallottunk – egy beismeréssel ért fel. A *Liliomfi*-
nak az időszerkezet és a néző figyelmét megosztó hatások felől nézve is
legizgalmasabb megoldásai – a színpad szimultán kezelése, amikor egy-
szerre két jelenetet látunk, amikor a Szigligeti-szöveg időben eltolt sza-
kaszai egy időben játszódnak – ráadásul tökéletesen érzékelhetlenné
váltak bizonyos jelenetekben. Nem biztos, hogy a nézőtér minden pont-
járól, de az én ülőhelyemről gyakorlatilag nem lehetett hallani ezeket a
dialógusokat – alapvetően talán azért, mert egy szabadtéri előadásban vagy
egy másfajta, doboz- vagy moziszerűbb teremben a néző térben jobban
érezkei, honnan jön a hang. A földszint első soraiban a Nemzetiben bi-
zonyosan nem jelent gondot, hogy ki honnan beszél, de fönt, ahol min-
denhonnan és mindenféle fáziskésésekkel jön a hang, tökéletesen egy-
befolytak az egyébként dramaturgiai értelemben is kulcsdialógusok.

Az előadás így – a színészek és a lenyűgöző teljesítményt nyújtó kórus
minden tiszteletre méltó igyekezete ellenére: a címszereplő Rácz Józsefet,
és a Kamillát és Szilvai professzort játszó Kacsur Andreát, illetve Kacsur
Andrást mindenképpen ki kell emelni az előadásból – egyfajta akusztikai
ámokfutással változott.

A másik zavaró dolog a Vidnyánszky-féle *Liliomfi* szimbolikájának hir-
telen anakronizmussá válása. Víziója a perifériáról a színházi élet közép-
pontjába vágakozó színészközösségről szól, de ez a narratíva azonnal
hatástalanná válik, ha az amatőrizmus kétségtelen pátoszára épülő elő-
adás a nemzeti színjátszás „főszékesegyházában” adatik elő. Ez a roman-
tikus – vagy a kortárs, fesztiváljáró, vendégszereplős – vándorszínészet
végállomása. A Vidnyánszky-féle *Liliomfi* bárhol játszható, és a beregszá-
sziak virtuóz előadásában bárhol élvezhető, csak a Nemzetiben nem,
mert a Nemzeti színpada – nemcsak technikai, hanem szimbolikus ér-
telemben is – hatástalanítja az előadásukat, eltörli az összes jelet, amiből
a rendező metaforikus olvasata felépült. És tegyük hozzá: nem is bereg-
szásziak érkeznek meg a Nemzetibe, hanem az előadásuk rendezője.
És ebben van valami szomorú, még akkor is, ha a közönség lelkes és tap-
sol. Nem tudom, értik-e, mi változott meg 2007 óta.

A beregszásziak *Liliomfi*ja – már említettem – szövegszerűen Szigligeti
vígjátékát adja, de mintha közben egy másik darabot látnánk. És ezt ne
csak absztrakt módon, ne csak a beregszászi magyar teátrum önreflexió-

jaként értsük. Mohácsiék *Liliomfi*ja kapcsán már utaltam rá – *SZÍNHÁZ*, 2013/2. –: Szigligetinek nem a *Liliomfi* az egyetlen vándorszínészetről szóló darabja. Ilyen az 1845-ben, a *Liliomfi* előtt négy évvel, az Akadémia *Eredeti színjáték* című sorozatának XV. füzeteként megjelent *Vándor színészek* című vígjátéka. Szigligeti „Edvárd” – így szerepel még a címlapon – Balatonfüreden játszódó darabját nem véletlenül nem játsszák a színházak az utóbbi száz-egynéhány évben: a vígjátéki konfliktusai bántóan egyszerűek, nem is lehet másként olvasni, mint valami kulcsdrámát az első Nemzeti Színházunk megalakulását követő esztendőök színházi viszonyainak, konfliktusainak, nevezetesen a vándortársulatok és az állandó színház kölcsönös előítéleteinek megértéséhez. Van benne minden: nőcsábászat és egyéb okok miatt részrehajló kritikusok, civil notabilitásukkal visszaélő önjelölt drámaírók, egy közepesen ambiciózus színész nő egy nála sokkal ambiciózusabb mamával megverve, és egy Bájfalvi nevű, a pesti Nemzetibe (1841 óta Nemzeti a Pesti Magyar Színház) vágyó színész-rendező, aki tulajdonképpen nem más, mint Szénási Pál, a gyámja elől bujdosó, szökött egyetemista. Az önjelölt drámaíró éppen azzal zsarolja a rendezőt, hogy felfedi kilétét, ha nem adatja elő darabját, a „Lángoló szív”-et. Sorolhatnánk a jobbnál jobb karaktereket, de ennyiből is világos, hogy a *Liliomfi* dramaturgiai értelemben ezeknek a figuráknak (Szénási és Liliomfi-Szilvay, anya-leánya és Kamilla-Mariska stb.), előtörténeteknek, helyzeteknek (színészek közé álló diák) az átdolgozása. Alighanem Szigligeti is érdekelt volt abban, hogy a *Vándor színészek* feledésbe merüljön. A darabnak azonban még most is megvan a frenetikus humora – aki teheti, olvassa el, jómagam a bécsi Kuk Hofbibliothek online elérhető példányát olvastam –: az elképesztő *bemondásaiban*.

Elképzelhetőnek tartom, hogy a Vidnyánszky-féle *Liliomfi* a *Vándor színészek* ismeretében született – végső soron, persze, a *Liliomfi* nagy

vonalakban magában foglalja az 1845-ös vígjáték konfliktusait –, s ha nem, annál izgalmasabbak a párhuzamok. A *Vándor színészek* tulajdonképpen a Nemzetibe vágyódó vidéki színészet kiskatéja. A darab a kritikusok jelenetével kezdődik, amelyben Igazfi és Sunnyi szerkesztő urak felváltva olvassák fel a füredi előadásról írt, homlokegyenest ellenkező kicsengésű bírálatukat; a beregszásziak előadásában Szellemfi lapoz bele egy kritikai lapba, az előadás vége felé. (Ezt a jelenetet nem Szigligeti, hanem a rendező-dramaturg írta bele a *Liliomfi*-ba, és a kritikaellenes kiszólásnak most, az igazgató úr színházában valahogy elveszett a humora.)

De olvassunk tovább, csak úgy sorjáznak a jobbnál jobb mondatok a *Vándor színészek*-ben. Fecseginé mondja színész nő lányának: „Szerencsétlen, hát soha nem látod át már, hogy ármány, párt és journalista nélkül nem állhatsz meg, 's nem juthatsz a nemzeti színpadra, pedig az a fő cél, érted?” Bájfalvi mondja: „Tisztelet becsület a kritikának, melly tanítani és használni akar [...] De vannak emberkéik, kik diadalmenetökben, majd egy színészt akaróknak eltiporni, mivel nincs kedve hizelegni...” Sunnyi szerkesztő úr bonmot-i: „Jegyezze meg jól: barátunk darabjában mindig rosszul játszanak a színészek, elleninkkében pedig mindig jól. Tehát a darabot dicsérni, a színészeket pedig piszkolni kell.” És: „Ah, az a humor a kritikában megbecsülhetetlen! – Látja ön, a humor magyarul víz, s vessen ön bármi tárgyat vízbe, meglássa, nagyobb, kisebb, hosszabb, szélesebb, szóval egészen másfélének fog látszani, mint a millyen valódi alakja.” Téglásiné úrhölgy, a rajongó, a mintanéző tirádája: „...hiában gunyolódnak, én pártolok minden nemzetit, s az irodalom és színészet országosan elősmert emeltyűje a nemzetiségnek: s van-e Bájfal-

vinál ügyesebb színész?” Az utolsó, harmadik felvonásban a színpadon ott van egy, a kulisszák és a díszlemező munkások felől mutatott, kifordított színház, a színpad és a függöny hátulról, legbelül pedig a „játékbeli nézőhely” és a színészekkel eljátszatott „játékbeli” közönség, ahogy az az 1845-ös kiadás 92. oldalán akkurátusan le is van rajzolva. (Vidnyánszky Liliomfi-színpada is ilyen komplex színpad.) Itt fordul majd a régi jó, Szigligeti-féle vígjátéki káoszba a történet, itt lepleződnék le a zsarolók, a kritikusok, a szerelmesek és maga Bájfalvi/Szénási is. Itt hangzik el Bájfalvi monológja is: *„Igen bátyám, büszke vagyok a színész czimemre! Nyitva állt előttem minden tér, s én csak ezt választám, mert hivatást érzek hozzá, s mert ezen kitűnni szintolly dicső, üdvös és hasznos nemzetiségünkre, mint bármelly másikon. Sőt, van-e hivatal, melly meg nem találná nálunk folyvást alkalmas emberét, de hány van, ki e színészi pályára alkalmas? s az alkalmások közül hány van, ki az előítéletet megvetve, rálépni nem szégyenel? hány van, ki mintegy száműzve magát a valódi életből, nagyszívűn túrni kész a kicsinlés s megvetés nyilait, mellyekkel rokoni, baráti, ösmerősi folyvást sér-*

Jelenetek a Liliomfiból

Rácz József felvételei

tegetik. És nem gondolok az afféle nemesi, de igen is parasztos göggel, büszkén mondom ki: magyar színész vagyok! mert fel tudom fogni a nagy és szent czélt, mellynek eszközül szolgálok: mert tudom, hogy nálunk a színművészet a nemzetiség előtt visz szövétneket, s a nemzetiség előtt tisztelettel nyit utat minden igaz magyar, s örömmel gyűl követői seregébe!”

Mintha nem is Bájfalvi mondaná, mintha Szigligeti előre megírt volna néhány színházi vezércikket – és igazgatói pályázatot – évszázadokra előre, s csak idézgetni kell belőle. De Szigligeti Edvárd vígjátékot írt – el ne higgye neki és darabja főhősének-rendezőjének senki ezt a pátoszt. A vígjátéki dramaturgia nagyobb úr a nemzeti pátosznál. Sőt, a hamis nemzeti pátosznak a vígjátéki dramaturgia a legnagyobb ellensége: Bájfalvi úgy vállalja a lepleződést, úgy viszi bele Kék úr Füreden játszó társulatát az utolsó nagy bukásba, hogy – az utolsó jelenetben bevallja – már két napja tudja: *„Igen, Pestre megyek mert a nemzeti színház tagjává levék, már két napja kezemben az új igazgatóság meghívó levele.”*

A kommentárokat ezúttal elhagyom. Elég ennyi: október 6-án a Liliomfit néztük, és a Vándor színeseket láttuk a Nemzeti Színházban.